

Azerbaycanlı Âşık Hüseyin Şemkirli

Dr. M. Öcal OĞUZ

Yakın zamana kadar gidilemeyen, görülemeyen bir «yasak» ülke konumunda olan Azerbaycan, bugün kapılarını bize ve dünyaya açmıştır. Azerbaycan'da meydana gelen siyasi değişmeler, edebiyat sahasında da tesirini göstermiştir. Bir kaç kitap veya bir kaç yazıyla hakkında bilgi sahibi olmaya çalıştığımız Azerbaycan edebiyatı ve bu edebiyatın mahsulleri artık kolayca elimizi naltındaki kitaplara yansımaktadır. Biz Türk edebiyatının bugüne kadar —genel olarak— Türkiye'de yaratılan veya yaşatılan eserlere bakarak değerlendirdik. Özellikle bir yönüyle sözlü geleneğe yaslanan âşık edebiyatını ve bu edebiyatın tarihi gelişimini incelerken sahamızı çoğu zaman Anadolu ile sınırladık. Kaynakların yetersizliğini, iletişimin zorluğu bizi buna itmşti. Bugün böyle bir mecburiyet hemen hemen kalmamıştır. Hemen hemen diyorum, zira Kazakistan'dan, Türkmenistan'a Yakutistan'a kadar bir çok Türk yurdunun edebî metinlerine henüz yeteri kadar sahip değiliz. Buralarda yazılan edebiyat tarihleri hakkında yeterli bilgimiz yok. Bu bilgiler bize ulaştıkça hem edebiyatımızın tarihi köklerini daha iyi izah edeceğiz hem de edebiyat tarihimizi daha geniş bir çerçeveden görme imkânına sahip olacağız.

Âşıklık geleneğinin öteden beri Azerbaycan'da güçlü temsilciler yetiştirdiği bilinmektedir. Bu güçlü âşıklar yurdunun âşıklık sanatına yaptığı katkılar Türkiye'de yeteri kadar değerlendirilememiştir. Bu cümleden olarak geleneğin gelişmesi ve Türkiye'ye olan etkileri de incelenmemiştir. Azerbaycan günümüzde de âşıklık geleneğini çok canlı bir şekilde yaşatmaktadır. Yaşayan Azerbaycanlı âşıklarla yapılacak görüşmeler ve derlemeler bir çok Türkiye'deki âşıklık geleneğinin başlangıcı hakkında bir takım bilgiler verecek durumdadır.

Son yıllarda Azerbaycan'a giden araştırmacılar kanalıyla Azerbaycan'dan gelen âşık edebiyatı ile ilgili yirmi civarında kaynağı görme ve inceleme imkânı buldum. Bu kaynakların bir kısmı âşıklar hakkındaki monografilerdi. Bir kısmı ise âşıklık geleneğinin mahiyeti, tarihi ve niteliği hakkında sahanın ehil kalemleri tarafından yazılmış değerli eserlerdi. Bunların ve bizim elimize geçmeyen diğer çalışmaların Türk ilim âleminde kazandırılması bir zarurettir. Bir başlangıç olarak bunların bir bölümü Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi ve Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı öğrencilerine Bitirme Tezi olarak tarafımızdan ve diğer öğretim elemanı ar-

kadaşlarca verilmiştir. Bu çalışmaların başka Üniversitelerce de yapıldığından haberdar isek de, çalışmaların mahiyeti ve konusu hakkında ne yazık ki malum iletişim kopuklukları yüzünden şimdilik sağlıklı bilgi alamamaktayız. Bu çalışmaların bir koordinasyon içerisinde yapılmasını arzu ediyor ve diliyoruz.

Azerbaycan âşık edebiyatı hakkında yazılmış kitaplardan birisi de Prof. Dr. Rüstem RÜSTEMZADE'nin kaleme aldığı **Şemkirli Âşık Hüseyin**'dir¹. Şemkirli Âşık Hüseyin, başta Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU - Dr. Ali Berat ALPTEKİN ve Esmâ ŞİMŞEK tarafından Türkiye Türkçesine aktarılan «Azerbaycan Âşıkları ve El Şairleri» olmak üzere hem Azerbaycan'da hem de Türkiye'de hakkında yayın yapılan, şiirleri okuyucuya ulaştırılan bir âşiktir³.

Özellikle Rüstemzade'nin eseri, Âşık Hüseyin hakkındaki en son bilgileri ve yeni şiirlerini içine alması bakımından önem taşımaktadır. Başta Prof. Dr. Rüstem Rüstemzade'nin söz konusu eseri olmak üzere, Âşık Hüseyin hakkında yapılan yayınlardan derlediğimiz bilgilere göre âşığımızın hayatı ve edebi şahsiyeti kısaca şöyledir :

Âşık Hüseyin, Azerbaycan'ın XIX. yüzyılda yetiştirdiği Âşık Ali, Şair Memmed Hüseyin, Âşık Musa, Göğçeli Âşık Muhammed, Yahya Bey Dilgem, Molla Cuma, Âşık Peri, Âşık Abbas, Âşık Elesker, Kelberci Âşık Kurban, Şemkirli Âşık Kasım, Âşık Penah, Varhyanlı Âşık Mehemed, Karabağlı Âşık Mahmud, Şişkayalı Âşık Aydın, Âşık Recep, Âşık Cevad gibi güçlü isimlerin arasında müstesna bir yere sahiptir. Âşık Hüseyin hakkında yapılan çalışmalarda onun doğum tarihi kesin olarak verilmemekle birlikte 1811 tarihi gösterilmektedir. Onun hakkındaki rivayetler 1891 yılında 80 yaşında

öldüğü noktasında birleşmektedir. Doğduğu yer Şamhor şehrinin Kapanlı köyüdür. Ailesi daha sonra Kapanlı'nın yakınındaki Karacemirli'ye göçmüştür. Âşık Hüseyin sanatı gereği memleketinin bir çok yöresini gezmiş ise de hayatı boyunca Karacemirli'de ikamet etmiştir.

Âşık Hüseyin, ilk çocukluk yıllarında babası Kurban tarafından Aka-başlı köyünde meşhur bir demirci olan Keble Bağır'a çırak verilir. Dönemin güçlü âşıkları arasında bulunan Keble Bağır, Âşık Hüseyin'e demirciliğin yanı sıra saz çalmayı, Arapça ve Farsça'yı öğretir. Daha sonra ise Âşık Hüseyin'de gördüğü yeteneğin gelişmesine yardım eder ve onu demirci olarak dilediği de âşık olarak yetiştirir. Keble Bağır, âşımızın Tufargan'ı Abbas. Hasta Kasım, Vidadi, Vagıf gibi usta âşıkların koşmalarını usta malı olarak söylemesi için özel gayret sarf eder. Molla Penah Vagıf, rivayetlere göre aynı zamanda Âşık Hüseyin'in dayısıdır. Âşık Hüseyin'in şiirlerinde Vagıf'ın derin izleri görülür. Âşık Hüseyin'de de geraylı, koşma, tecnis, muhammes, deyişme gibi türler Vagıf'da olduğu gibi ağırlıklı olarak kullanılmıştır.

Âşık Hüseyin'in şiirleri yaşadığı dönemde ve daha sonraları sözlü gelenek içerisinde, âşıkların hafızalarında yaşatılmıştır. 1920'lerden sonra Âşık edebiyatı üzerine yapılan çalışmalar hızlanmış bu arada Veli Huloflu, «El Âşıkları» adlı eserini yayınlamıştır. Bu eserde Âşık Hüseyin'den ve şiirlerinden de söz edilmektedir. Daha sonraları çeşitli gazete, dergi ve kitapların arasında Âşık Hüseyin'in şiirlerinin yayımlandığı gözlenmektedir. Daha sonraki yıllarda bir çok akademisyen ve şair, Âşık Hüseyin'in şiirlerini sözlü gelenekten alıp yazıya geçirme teşebbüsünde bulunmuş; bu arada bir hayli şiir derlenerek yayınlanmıştır. Çok velüd bir âşık olan Hüseyin'in altı yüz civa-

rında divanisi, tecnisi, yedyüz gıfılbendi, seksen behr-i tevili v.s'nin bulunduğu rivayeti âşıklar arasında dolmaktadır. Bu şiirlerinin yanı sıra Âşık Hüseyin'in «Vagıf Destanı», «Hüseyin - Reyhan Destanı», «Âşık Hüseyin'in Bey Çobanla Ahvalatı», «Âşık Hüseyin ile Âşık Elesker'in Görüşü» adlarını taşıyan hikâye ve şiirleri bulunmaktadır. Bu eserler de çeşitli kitapların arasında yayınlanmış, ilim adamları tarafından incelenmiştir.

Âşık Hüseyin, şiirlerini genellikle geraylı, koşma, tecnis, cigalı tecnis, zencirleme, goşayarpak, muhammes, dodakdeğmez tecnis, divani, cigalı muhammes gibi nazım şekillerinde söylemiştir. Onun bu şiirlerinde aşk, güzellik, köy ve köy hayatının kesitleri, dürüstlük, Azerbaycan'ın güzel kızları, inollaların yalancılıkları Çarlar'ın kötülükleri işlenmiştir.

Âşık Hüseyin, döneminin büyük âşıklarından Elesker'le atışma yapmış, Âşık Haydar ile aynı mecliste çalıp söylemiş, Keble Bağır'ın yanında yetişmiş biri olarak XIX. yüzyılın son dönemlerinde yetişen hemen hemen bütün Azerbaycanlı âşıkların ustası olmuştur. Oğlu Âşık Çoban da babası tarafından yetiştirilen âşıklar arasında önemli bir yere sahip olmuştur.

Âşık Hüseyin, Ehliman Ahundov'a göre, Zarıncı, Zeynelâbidini Sarayı, Şemkir Güzellemesi, Âşık Hüseyin gibi saz havalalarının da yaratıcısıdır³. 1987 yılında Bakü'de basılan «Âşık Şiirinin Növleri» adlı bizim için oldukça değerli eserinde Mürsel Hekimov, bir tablo halinde Azerbaycan'daki âşık makamlarının adlarını, hangi tür ve şekildeki şiirlerde kullanıldıklarını, hangi saz kökünde ve perdesinde çalındıklarını, hangi âşık tarafından yaratıldıklarını ve hangi bölgeye ait olduklarını belirtmektedir. 198 makamın yer aldığı bu tabloda Baş Muhammes, Bayrami, Destani ve Dörtbaşı Tecnis ma-

kamlarının yaratıcısı olarak Âşık Hüseyin gösterilmektedir⁴.

Âşıklık geleneğine gerek makam olarak gerekse edebi eser olarak bunca katkı sağlayan Âşık Hüseyin, rivaya göre 80 yaşında Gedebe'yde yapılan bir düğüne kış günü giderken yolda donarak ölü.

Âşık Hüseyin'in ölüm tarihi eğer doğru ise 1991 yılı onun ölümünün yüzüncü yıldır. Yüzüncü ölüm yılını geride bıraktığımız bu güçlü şairden üç şiiri buraya kaydederek yazımızı noktalyoruz.

AĞLAMA

Gelek sene zulm eyledi
Ağlama Senem ağlama
Bağrın başını teyledi
Ağlama Senem ağlama

Darayıp zülfün öreydim
Can istersen can vereydim
Kâş seni bir de göreydin.
Ağlama Senem ağlama

Bu dünya fanidir fani
Ne seni koyan ne meni
Yandırdın Âşık Hüseyin'i
Ağlama Senem ağlama

YAD OLUR

Bir adam ki yetimliğe düşende
İnsanlar içinde o bir yad olur
Sığınmak yahşısıdır yine Hüda'ya
Bendelerden ona ne imdad olur

Hayr-şerde onu yada sahrılar
Dil ucunda kaygısına kalırlar
Var-devlet olanla yakın olurlar
Yoksul günde kavim kardeş yad olur

Hüseyin'em yarandım dert bilmeye
Hayalime özge bir yar gelmeye
Çok darıhsa gelir evde gülmeye
Kâsıbın devleti bir arvad olur

GÜLÜM VAY

Ay ağalar çarh-i felek elinden
Mihnetim vay sitemim vay gamın vay
Bülbül idim ayrı düştüm gülümden
Bağbanım vay bülbülüm vay gülüm
vay

Seng rakibi bir muyunla bağlarım
Şamlar yakıp bağrın-başın dağlarım
Bu sebepten ah çekiben ağlarım
Kavimim vay kardaşım vay elim vay

Leyla göçtü Mecnun ağlar dağ ağlar
Ahvalime sayrı ağlar sağ ağlar
Gülşen ağlar bostan ağlar bağ ağlar
Gülşenim vay çemenim vay gülüm vay

Men ölede kabrim üste siz gelin
Siz ağlayın siz sevinin siz gülün
Didar kaldı kıyamete siz bilin
Ayrılık vay gariplik vay ölüm vay

Garip ölüp ayrı düştüm elimden
Semenderem od dökülür dilimden
Çarhı dönmüş bu feleğin elinden
Rüzgarım vay ahvalim vay halim vay

Baş yastıkta can teşvişte gelen yok
Aşınam yok bir kaygıma kalan yok
Dertlerime birçe deva bilen yok
Tabibim vay dermanım vay dilim vay

Hüseyin'em sır veremem her yada
Yayvarmaram her namerde dünyada
Bisütun'da azap kaldı Ferhad'a
Şirin'im vay gülşanım vay elim vay

- 1 Prof. Dr. Rüstem Rüstəmzade, «Âşık Hüseyin Şemkirli», Bakü 1991.
- 2 Ehliman Ahundov - Tahmazıb Ferzeliyev - İsrail Abbasov, «Âzerbaycan Âşıklar ve El Şairleri» 2 Cilt, İstanbul 1985 (Hazırlayan Prof. Dr' Saim Sakaoğlu - Dr. A. Berat Alptekin - Esmâ Şimşek)
- 3 Bu konuda yukarıdaki iki kaynağa bakılabilir.
- 4 Veli Huloflu, «El Âşıkları», Bakü 1927.
- 5 E. Ahundov, «Âşık Hüseyin Şemkirli», 1971. (Azerbaycan Âşıkları ve El Şairleri s. 157'den naklen)
- 6 Mürsel Hekimov, «Âşık Şiirinin Növləri», Bakü 1987.